

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ

МЕТОДИКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Дипломна робота з соціальної педагогіки
(освітньо-кваліфікаційний рівень
«Магістр»)

студентки **7** курсу **72** групи
галузі знань:

0101 Педагогічна освіта
напряму підготовки:

Соціальна робота
Соколюк Анастасії Леонідівни

Керівник: **С.М.Ситняківська**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Поняття «внутрішньопереміщена особа»	6
1.2. Законодавче забезпечення соціальної роботи із внутрішньопереміщеними особами.....	14
1.3. Соціально – психологічні особливості адаптації внутрішньопереміщених осіб.....	27
Висновки до розділу I.....	41
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ’ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРПЦІВНИКА.....	43
2.1. Теоретичні основи соціальної роботи із внутрішньопереміщеними особами.....	43
2.2. Види, напрямки соціальної роботи із внутрішньопереміщеними особами..	52
2.3. Форми та зміст соціальної роботи із внутрішньопереміщеними особами..	59
Висновки до розділу II	66
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	68
3.1. Програма емпіричного дослідження	68
3.2. Дослідження ефективності соціальної підтримки та допомоги внутрішньопереміщеним особам.....	72
3.3. Методика соціальної підтримки внутрішньопереміщених осіб.....	85
Висновки до розділу III.....	103
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109
ДОДАТКИ.....	117

Вступ

Актуальність роботи. В Україні, внаслідок агресії Російської Федерації, анексії Криму та втрати контролю над частиною території Донецької та Луганської областей в країні з'явилося багато людей, які змушені залишити місця свого проживання і переселитися до інших регіонів.

Скільки таких людей, якого вони віку й статі, де вони знайшли собі притулок?

Без відповіді на ці прості і в той же час складні запитання неможливо вибудовувати стратегію держави щодо розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб, яка з усією гостротою постала перед українським суспільством.

У 2014 році Україна вдруге у своїй новітній історії постала перед проблемою внутрішньо переміщених осіб — ВПО. Перший досвід масового переміщення населення був пов'язаний з аварією на Чорнобильській АЕС у 1986 році, коли понад 116 тис осіб було переселено з радіоактивно забруднених територій.

У сучасній Україні переміщення великих потоків людей з місць їх постійного проживання відбувається внаслідок російської агресії, окупації Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей.

У вітчизняній науковій літературі та пресі людей, які змушені були переселитися в інші регіони України, називають вимушеними переселенцями та внутрішніми мігрантами, а в офіційних документах — внутрішньо переміщеними особами, що найточніше відповідає англomовному терміну *internally displaced persons*.

Кількість внутрішньопереміщених осіб (ВПО) з Донецької та Луганської областей, а також АР Крим на поточний момент уже перевищила 1 млн осіб і сформувалась унаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних з періодичністю та інтенсивністю бойових дій. Відсутність реальних перспектив швидкого відновлення контролю держави над усіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо. Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем ВПО, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Об'єкт дослідження : соціальна робота з внутрішньопереміщеними особами.

Предмет дослідження: зміст, форми та напрямки соціальної роботи з внутрішньопереміщеними особами.

Мета дослідження : дослідити зміст, форми та напрямки соціальної роботи з внутрішньопереміщеними особами та розробити методику соціальної підтримки ВПО.

Завдання:

1.Розглянути поняття та соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньопереміщених осіб.

2. Проаналізувати зміст, форми, напрямки роботи соціального працівника з ВПО та дослідити ефективність соціальної підтримки ВПО.

3.Розробити методику соціальної підтримки внутрішньопереміщених осіб.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження було використано опитування, контент-аналіз, синтез, узагальнення, статистичні методи кількісної та якісної обробки отриманих результатів і т. д.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Пулинського та Житомирського ЦСССДМ.

Практичне значення дослідження: розроблено й обґрунтовано методику соціальної підтримки внутрішньопереміщених осіб.

Публікації за темою дослідження:

Мусевич А.Л. Методика роботи соціального працівника з внутрішньопереміщеними особами // Актуальні проблеми соціальної сфери: [збірник статей учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг. ред. Н. П. Павлик]. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. — 44 с.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У межах магістерської роботи було розглянуто поняття ВПО та соціально-психологічні особливості адаптації ВПО.

Внутрішньопереміщені особи(ВПО) - це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Внутрішньопереміщених осіб варто відносити до групи внутрішньої міграції, зумовленої некерованими факторами, такими як природні катаклізми, військові сутички та інше.

Найважливішою умовою успішної адаптації є свідома діяльність, що включає в себе безперервний обмін із іншим соціальним середовищем, із приймаючою громадою. На цей процес впливають соціальні установки, ціннісно-мотиваційні утворення, стратегії поведінки внутрішньо переміщених осіб, сприйняття громади чи громадою, відповідність самооцінки та рівня домагань цих осіб їхнім реальним можливостям та умовам нового соціального середовища тощо. Процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб здійснюється через набуття певного соціального статусу, коригування соціальних уявлень, переживань та поведінки.

На початку входження внутрішньопереміщених осіб, в іншу культуру, найбільш значною для них може бути інформаційна підтримка, згодом – інструментальна, і лише з часом – емоційна підтримка. Водночас, слід звернути увагу на особливість емоційної підтримки в процесі соціально – психологічної адаптації, саме вона є особливо дієвою в якості протидії впливу різних стрес-факторів. У роботі з внутрішньопереміщеними особами важливо поєднувати індивідуальні, сімейні та групові психологічні роботи. В індивідуальній роботі потрібно застосовувати такі методи як: психологічні, психотерапевтичні,

психоаналітичні, соціометричні, вікової психології, медико-соціальні, консультаційні.

У груповій роботі продуктивні методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка сусідських. При плануванні допомоги внутрішньопереміщеним особам, для їх соціальної адаптації, потрібно враховувати, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують. Особливо, коли це стосується психологічної підтримки. Робота соціального працівника передбачає допомогу ВПО у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення - сім'я, трудовий колектив, сусіди; надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

2. Проаналізовано діяльність соціального працівника з внутрішньопереміщеними особами.

Нами було розроблено програму емпіричного дослідження, яка спрямована на виявлення методів і форм, які соціальні працівники використовують у роботі з ВПО і проаналізувати наскільки вони є дієвими та ефективними. Крім того програма спрямована на визначення потреб та проблем з якими стикаються ВПО відповідно до ступеню стійкості людини до впливу психоемоційних стресів і на фоні цього розробити рекомендації стосовно доповнення та вдосконалення методики роботи соціальних працівників з ВПО, враховуючи важливий соціально-психологічний фактор особистості: адаптаційний потенціал особистості. Дослідження проводилось в ЦСССДМ міста Житомира та смт. Пулини.

В ході проведення контент – аналізу документів (планів роботи соціальних працівників з ВПО) ми дійшли висновку, що соціальні працівники у роботі з ВПО використовують різноманітні методи, і проводять великий обсяг роботи з даною категорією клієнтів, яка направлена на покращення їхнього становища. Але наскільки такі методи і підходи соціальних працівників до роботи з ВПО є ефективними та результативними, ми перевірили провівши наступні методики,

а саме глибинне інтерв'ю з фахівцями ЦСССДМ та самими ВПО. За результатами опитування, стало зрозуміло, що фахівці соціальних служб в деякій мірі переоцінюють свою ефективність в наданні допомоги ВПО, вони вважаються що та діяльність, яку вони проводять з внутрішньопреміщеними особами є результативною, проте опитування ВПО, показало наступне: методика роботи соціальних працівників з ВПО працює і дає свої результати, проте вона є не зовсім ефективною в роботі з внутрішньопереміщеними особами і тільки на половину задовольняє самих ВПО. Тобто в підсумку можемо говорити, що соціальна підтримка ВПО потребує вдосконалення.

У процесі дослідження було застосовано багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність». Результати показали наступне: 15% опитуваних мають високий рівень адаптаційного потенціалу, 25% реципієнтів мають середній рівень адаптаційного потенціалу, решта опитуваних ВПО 60%, мають низький адаптаційний потенціал.

З нашого дослідження виходить, що з ВПО соціальні працівники проводять великий обсяг роботи проте даний підхід і методика роботи соціального працівника не є достатньо ефективною через те, що не враховується соціально-психологічний фактор: адаптаційний потенціал особистості та ступень стійкості людини до впливу психоемоційних стресів, який впливає на успішну соціалізацію та адаптацію ВПО до нових умов життя. Процес адаптації до нового для них стрес, для більшості таких людей кардинальні зміни – це «кінець життя», в даних ситуаціях вони не бачать виходу. Тому люди з низьким адаптаційним потенціалом, як ніхто потребують допомоги спеціаліста, бо в іншому випадку вони можуть так і не вийти з стресової ситуації, а це призводить в більшості випадках до алко-нарко залежностей та до маргіналізації.

3. Розроблено методику соціальної підтримки внутрішньопереміщених осіб. Результати емпіричного дослідження засвідчили та допомога яка надається ВПО від соціальних інститутів є не зовсім ефективною та не повністю задовольняє процеси самих потерпілих. Більшість заходів, що вживались до

цього часу, були заходами нагального реагування. Тепер потрібно шукати довгострокові рішення, спрямовані на забезпечення житлом, працевлаштування, соціальну інтеграцію ВПО, реалізацію позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення з урахуванням особливостей окремих регіонів та уроків міжнародного досвіду. З метою врахування запитів ВПО, нами розроблено перелік дій, які допоможуть вирішити та задовільнити потреби внутрішньопереміщених осіб і вивести їх на нормальний рівень життя та успішно адаптувати до нових умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація, дезадаптація і реадаптація людини [Електронний ресурс] : — Режим доступу до журн.:<http://www.ukrainereferat.org>.
2. Акмалова А.А. Социальная работа с мигрантами и беженцами / А.А. Акмалова, В.М. Капицын // Учеб. пособие / отв. ред. П.Д. Павленко. — М. : ИНФРА — М, 2008. — 220 с.
3. Андріченко Л. В., Васильєва Л. Н. Законодавство у сфері міграції: проблеми і перспективи // Журнал російського права, 2006, № 1.
4. Андріченко Л.В. Біженці і вимушені переселенці / Андріченко Л.В., Белоусова Є.В. // Держава і право. — 1995/ — 144 с.
5. Анісімова Т. Є., Стешенко В. М. Забезпечення прав біженців та шукачів притулку в Україні: аналіт. доп. за результатами дослідж. стану дотримання прав шукачів притулку та біженців в Україні — Донецьк: Норд-Прес, 2004. — 82 с.
6. Ануфрієва Л.П., Бекашев К.А., Дмитрієва Г.К. Міжнародне приватне право. М., 2008. С. 688.
7. Ахерн Ф. Социальная работа с детьми беженцев // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. — Москва-Тула, 1991. — С. 78—85.
8. Батанов О.В. Територіальна громада — основа місцевого самоврядування в Україні. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. — 260 с.
9. Бойко А.М., Бондаренко Н.Б. та ін. Соціальна робота. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2004. — 224 с.
- 10.Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. / За заг. ред. В. Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — К., 2016. — 248 с.
- 11.Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. — К.: Академія, 2002. — 412 с.

- 12.В. Ф. Панібудьласка. Імміграція // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 451. — ISBN 966-00-0610-1
- 13.Вехда А. А. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики / Юридичний журнал. — 2006. — №11. — С.9—12.
- 14.Вимушене переселення [Електронний ресурс]. // Основные этапы работы над делом заявителя на статус беженца в Евросоюзе. — Режим доступу до журн.: <http://bukvar.su>.
- 15.Вимушені мігранти: інтеграція і повернення / За ред. В.А.Тішкова. М., 1997. — 308 с.275
- 16.Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>
- 17.Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева^[1]// Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди — Харків : ХНПУ , 2015. — Вип. 15 — С .124—131.
- 18.Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький // Молодий вчений. — 2014. — № 10(13)(2). — С. 124—126 .
- 19.Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні [Електронний ресурс] / І.А. Войналович, М.О. Кримова, Л.В. Щетініна // Інституційний репозитарій КНЕУ.
- 20.Вороніна Н. А. Міжнародне право і проблеми правового регулювання положення внутрішньопереміщених осіб / / Юрист —міжнародник, 2005, № 3. — С. 20—24
- 21.Гожій І.О. Проблеми правового регулювання статусу внутрішньопереміщених осіб / І.О.Гожій // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.

- Політологія. Соціологія. Право.: Зб. наук. праць. — Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2016. — С. 45—51.
22. Грабар Н. М. Адміністративно-правове забезпечення статусу біженців в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. — Львів, 2007. — 16 с.
23. Деякі питання визначення статусу біженців та надання їм права притулку/ Я. А. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — Число 3. — С. 214—217.
24. Закіров М. Деякі аспекти розв’язання проблем внутрішньопереміщених осіб [Електронний ресурс] / М. Закіров // Резонанс. — 2016. — № 39. — С. 5—10.
25. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн.: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
26. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
27. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Права Людини в Україні [Електронний ресурс] // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. — Режим доступу до журн.: <http://www.khpg.org>.
28. Зверєва І. Д. Соціальна робота в Україні : навч. посіб] / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. — К. : Центр навч. л-ри, 2004. — 256 с.
29. Зміст і форми роботи соціального педагога з різними типами сімей [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн.: <http://refoteka.ru>.
30. Інформація для внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/info/>
31. Кашуба Я. М. Роль державної служби зайнятості у поверненні внутрішньо переміщених осіб до продуктивної зайнятості / Я. М. Кашуба // Ринок праці та зайнятість населення. — 2015. — № 1. — С. 4—6.

- 32.Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики: дис. канд. юрид. наук / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2005. — 198 с.
- 33.Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров — М.: Изд. центр «МарТ», 2005. — С. 174
- 34.Конвенція про статус біженців [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- 35.Лазос Г. П. Особливості надання психологічної допомоги внутрішнім переселенцям з Криму / Г.П. Лазос // Психологія. — 2015. — №3. — С. 146—152.
- 36.Лебедева Н.М. Соціальна психологія етнічних міграцій. — М., 1993. — 93 с.
- 37.Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. — М. : Смысл, 2006. — 63 с.
- 38.Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. — 2-ге вид., доп.. — К.: МАУП, 2003. — 168 с.
- 39.Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О. В. Макарова. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. — 244 с.
- 40.Максимова Н. А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців [Електронний ресурс]. / Н. А. Максимова. — Режим доступу до журн. : <http://yandex.ua>.
- 41.Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Грані. — 2015. — № 8. — С. 6—11.
- 42.Методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка [Електронний ресурс]. // Ваш психолог. — Режим доступу до журн.: <http://www.psy.rv.ua>.

43. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців: Практикум для студ. / Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців; Інститут прикладних гуманітарних досліджень / М. В. Буроменський (уклад.). — Харків: Яшма, 2003. — 180 с.
44. Морозов І.А. Про вимушених переселенців і цивільних правах / / Громадянин і право. 1999. — 125 с.
45. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» / В. І. Надрага // Укр. соціум. — 2015. — № 1. — С. 134—141.
46. О. В. Задорожній. Біженці // Українська дипломатична енциклопедія: У 2—х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 760с
47. Основи психологічного консультування: навч.-метод. посіб. / В.Г. Панок, І.М. Зварич, Я.В. Чаплак, О.М. Чернописький. — Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. — 272 с.
48. Основи соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вузів / За ред. Н. Ф. Басова. — М.: Видавничий центр «академія», 2004. — 288 с.
49. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
50. Павленко М.І. Біженці та переміщені особи // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — 688 с
51. Порядок набуття статусу біженця за українським законодавством / Ю. М. Мартинюк // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 73. — С. 72—76.
52. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / уклад.: Волошин П.В., Шестопалова Л.Ф., Підкоритов В.С. та ін. — Харків, 2002. — 47 с.

- 53.Прояв особистісних особливостей дітей біженців і вимушених переселенців в совладання з акультураційним стресом [Електронний ресурс]. // Психологія. — Режим доступу до журн.: <http://bukvar.ua>.
- 54.Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы /под ред. Солдатовой Г.У. — М.: Смысл, 2001. — 279 с.
- 55.Розлади адаптації: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / уклад.: Волошин П.В., Марута Н.О., Шестопалова Л.Ф. та ін. — Харків, 2009. — 32 с.
- 56.Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Укр. соціум. — 2015. — № 2. — С. 65—72.
- 57.Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять / М. М. Сірант // Митна справа. — 2015. — № 2(2.2). — С. 154—159.
- 58.Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І.Д. Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 256 с.
- 59.Соціальна робота: В 3 ч. — К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. — Ч.2: Теорія та методи соціальної роботи/ А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко, О. С. Брижовата та ін.; за ред. Т. В. Семигіної, І. М. Григи. — 2004. — 224 с.
- 60.Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей- біженців: навч. мет. посіб. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О.П., Гуцаленко Т.В. та інші] — К.: ВГО «Розрада», 2012. — 130 с.
- 61.Тарабрина Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу / Н. В. Тарабрина. — СПб.: Пітер, 2009. — 272 с.
- 62.Теория права и государства: Учебник для вузов / Под ред. Профессора Г.Н.Манова — М. БЕК, 1996. — 305 с.

63. Технологии социальной работы с различными группами населения: учебное пособие / И. А. Потапова, Г. Х. Мусина-Мазнова. — Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2013. — 192 с.
64. Технології соціальної роботи з різними групами населення: Навчальний посібник / П. Д. Павленок, М. Я. Руднєва. Під ред. П. Д. Павленка. — М. : ИНФРА М, 2009. — 272 с.
65. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький // Молодий вчений. — 2014. — № 10(13)(2). — С. 124—126.
66. Тодорович И. Беженцы в мире: 2002. Достижения и проблемы / И. Тодорович, Ю. Моргун // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2003. — № 2.
67. Троян С., Киридон А. Грузія 2008 — Україна 2014: запаралелення російських стратегем // Зовнішні справи. — 2014. — № 8. — С. 33—37.
68. Уханова Н. С. Інформаційно-психологічна безпека особистості суспільства та держави / Н. С. Уханова // Правова інформатика. — 2013. — № 3 (39). — С. 91—94.
69. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — 432 с.
70. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи / В. Шелюк // Соціально-політичний журнал «Перспективи». — О. : 2001. — № 3 (15). — С. 46—47
71. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи / В. Шелюк // Соціаль-но-політичний журнал «Перспективи». — Одеса: 2001. — № 3 (15). — С. 4—50.
72. Шульга Н.А. Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. — К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. — 216 с.
73. Щербатих Ю. В. Психологія стресу і методи корекції / Ю. В. Щербатих. — СПб.: Пітер, 2006. — 256 с.

74. Global Protection Cluster Working Group. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010 p., 545 c
75. Rajan Menon, Eugene B. Rumer, (англ.) Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order. — The MIT Press, 2015
76. Thomas D. Grant, (англ.) Aggression against Ukraine. Territory, Responsibility, and International Law. — Palgrave Macmillan, 2015
77. Ukraine IDP Figures Analysis Internal Displacement / Monitoring Centre (IDMC) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.internal-displacement.org/europe-the-caucasus-and-central-asia/ukraine/figures-analysis>
78. Wyman, Mark. Dps: Europe's Displaced Persons, 1945-1951 / Mark Wyman. — Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998, C. 13—14